

LANCEA REGIS

A Közösségi Régészeti Egyesület Közleményei

2020/3

Csontkút / Bille domb újrafelfedezése

Kocsis Anita (MNM Balassa Bálint Múzeuma, Esztergom)*

A Magyar Nemzeti Múzeum Balassa Bálint Múzeumában a Közösségi Régészeti Program két éve indult el. Intézményünkkel a '90-es évek óta jó és szoros kapcsolatban álló önkéntesekkel működünk együtt. Nem csupán a leletek felkutatásából, hanem a múzeum körüli egyéb munkákból is kiveszik részüket, szívükön viselik az intézmény sorsát. A „fantasztikus négyes” csodaszép leletekkel örvendeztet meg minket hónapról hónapra. Az egyik ilyen volt egy máig mozgatható karú Árpád-kori mérleg, amelyet 2019-ben Mózes Tamás önkéntesünk hozott be Esztergom határából, Csontkútról (MRT 5. 8/26. lelőhely).

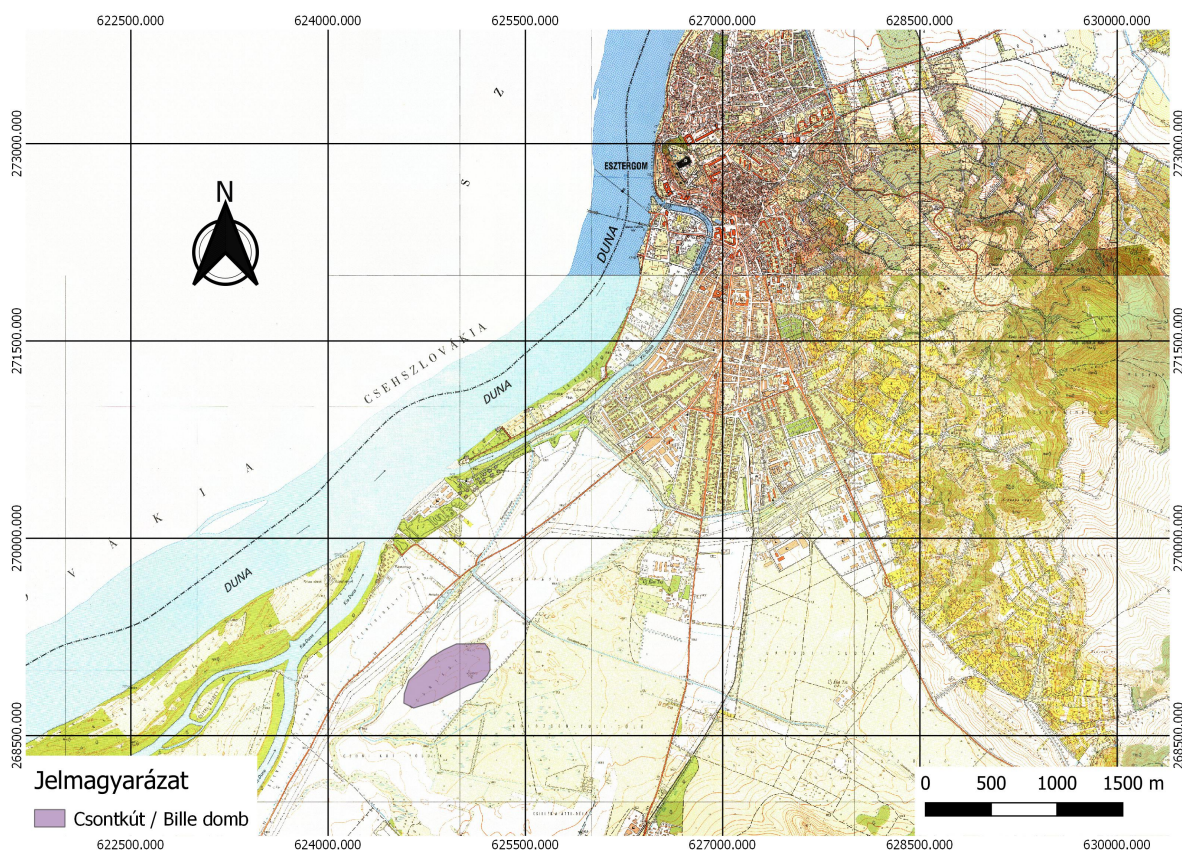
Csontkút, másik nevén Bille Esztergomtól délnyugatra, a táti út mentén fekszik (1. kép). Területéről már az 1800-as években kerültek elő leletek, amelyekről Esztergom város jegyzőkönyveinek 1836-os száma tudósít. A 20. század elején a közeli halastó védőtöltésének kialakításakor és a katonai fedezékek építésekor sok emberi koponyát és állítólag lócsontokat találtak, feltételezhetjük, hogy innen ered a lelőhely neve, ám ezt bizonyító adataink nincsenek. A régészeti topográfia készítése során végzett terepbejárások alkalmával Horváth István és Torma István Árpád-kori településre utaló kerámiatöredékeket találtak.

Az előkerült Árpád-kori és késő középkori leletek alapján a lelőhelyet a középkori Bille (*Bille, Bylle, Bylie, Billie*) településsel azonosította a fent említett két régész 1969-ben. A falut Nyír település – amely szintén a középkori Esztergomot alkotó települések egyike volt – 1249. évi határjárása említi először, mint Nyír és Bajon szomszédját. Nem sokkal később, 1272-ben újabb határjárás alkalmával említik Billét, ekkor megemlékeznek Szent Margitról nevezett templomáról, amelynek hollétét a mai napig homály fedi. Ekkor a templom a

veszprémi püspökség területéhez és fennhatósága alá tartozott. A szentkirályi templommal egyidejűleg (1294–1295) a billei templomot és annak tizedeit a szentkirályi keresztések elfoglalták. Erre egy 1304-ben kelt dokumentum alapján következtethetünk, amelyből kiderül, hogy a templomot, annak termény- és bortizedével együtt a veszprémi püspökségnek ítélik a stefaniták ellenében (KUMOROVITZ 1953, 23. reg.). Az említett per azonban csak 1329-ben zárul le, ekkor a szentkirályi keresztések nyerik el véglegesen a billei egyház tizedeit (KUMOROVITZ 1953, 203. reg.).

II. Géza király alapítja meg 1150 körül Szent István király keresztés kanonokrendjét, a stefanita rendet. Központjuk Esztergom határában Esztergom-Szentkirály, itt állt Szent István királynak szentelt háromhajós bazilikájuk és ispotályuk. Elsősorban betegápolással és adminisztrációs ügyekkel foglalkoztak, hiteleshelyet „üzemeltettek”.

*kocsis.anita@balassamuzeum.hu

1. kép.
A lelőhely elhelyezkedése

A település további sorsáról nincsenek adataink, a török adóösszeírások sem említik. Egyes „legendák” szerint a *Mons Bille* néven is nevezett Strázsahegy tartotta fenn emlékét (CSÁKA 1867, 340).

2019-ben múzeumbarát önkéntesünk több más Árpád-kori és középkori lelettel együtt egy csuklós mérleget (a serpenyők hiányoznak) hozott be múzeumunkba, amelyet a fent említett lelőhelyen talált (2–3. kép). A bronzból készült, három tagból álló csuklós mérleg karjai 5,3 cm hosszúságúak, tömör, négyzetes keresztmetszetűek, enyhén hajlottak. A karok a végüknél laposra kalapáltak, bennük egy-egy kis lyuk van, az egyikben fémhuzalból hajlított kis karika csüng, amely a serpenyő felfüggesztésére szolgáló láncocskát tartotta. A lyukak előtt, a karok végeinél bordás tagolások figyelhetők meg, mint díszítés. A középső tag mérete 2,9 cm. Nyitott állapotban a teljes mérlegkar hossza 11,5 cm. A két, máig

mozgatható karrészt két kis szegeccsel erősítették a középső részhez, így a mérlegkar nem mozdul el, de felfelé összecsucskható. A középső tagból felfelé kiemelkedik egy háromszög alakban elvékonyodó, enyhén ferde, 3,3 cm nagyságú mérlegnyelv. A mérleg teljes felületén reszelésnyomok figyelhetők meg.

Heiko Steuer a hasonló mérlegeket az általa felállított tipológiai sorban az 5. típusba sorolta, és a 10–11. századra keltezte (STEUER 1997, 27–29. Ezúton szeretném megköszönni Rakonczay Ritának a segítséget az irodalom digitalizálásában). A területről eddig ismert legkorábbi középkori leleteink a 12. századra datálható II. Béla és III. Béla pénzek voltak. Feltételezhetjük, hogy a mérlegeket nagy becsben tartották, egy-egy darabot akár hosszú évtizedekig is használhattak. A középkori pénzváltás és mérés jellegéből adódóan a kézi mérleg és a hozzá tartozó mérlegsúlyok, ha nem is az átlagember, de egy-egy nagy összegek-

kel dolgozó kereskedő, fémeket megmunkáló ötvösmester munkájához elengedhetetlen volt (TÓTH – V. SZÉKELY 2017). A mérlegek különleges, ritka leletsoportot alkotnak, régészeti gyűjteményünk leltárkönyveibe a 20. század elején több esetben *vas szerszámként*

vagy *fém eszközként* kerültek bejegyzésre ezek a tárgyak. A kézi mérleg kifejezetten olyan tárgytypus, mely valószínűleg drága eszköznek számított, nagyon vigyáztak rá, szükség esetén megjavították (ROSTA 2017, 148).

2. kép.
A mérleg nyitott állapota
(fotó: Horváth Orsolya)

Az Esztergom területén előkerült mérlegek további kutatása és feldolgozása hosszabb távon jelentős új eredményeket hozhat a témában. Fettich Nándor az alább említett munkájában bemutatott négy mérleget a Balassa Bálint Múzeum gyűjteményéből, az említett darabok mind esztergomi lelőhelyűek, de többségük pontos előkerülési helye nem ismert, azonban annyi bizonyos, hogy a mai város területéről származnak. Fettich a tárgyak méreteit és anyagát közölte, valamint az égés- és olvadásnymok vizsgálata volt nála az elsődleges (FETTICH 1968, 162–163).

A csontkúti lelőhely kutatását a jövőben múzeumbarát önkénteseink közreműködésével tervezzük folytatni, továbbá terepbejárásokkal és geofizikai (talajradaros) felmérésekkel is szeretnénk bővíteni tudásunkat a lelőhelyről.

3. kép.
A mérleg zárt állapota
(fotó: Horváth Orsolya)

1. Ajánlott irodalom

CSÁKA Károly: Adalék Esztergom XIII. századi helyirata és földrajzához. *Magyar Sion* 1867, 332–352.

FETTICH Nándor: Ötvösmester hagyatéka Esztergomban a tatárjárás korából. *Komárom–Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei* 1. Tata 1968, 157–196.

HORVÁTH István – TORMA István – H. KELEMEN Márta: *Magyarország régészeti topográfiája 5. Esztergom és a dorogi járás. Komárom megye régészeti topográfiája.* Budapest 1979, 190.

KUMOROVITZ L. Bernát: *Veszprémi regeszták (1301–1387).* Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 2. Budapest 1953, 23. reg., 23–24.

MÉRI István: Árpád-kori pénzváltó mérleg. *Folia Archeologica* 6 (1954), 106–114.

ROSTA Szabolcs: Árpád-kori kézi mérlegek Pétermonostorán. In: *Hatalom, adó, jog. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról.* MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest 2017, 125–153.

STEUER, Heiko: Waagen und Gewichte aus dem mittelalterlichen Schleswig. Funde des 11. bis 13. Jahrhunderts aus Europa als Quellen zur Handels- und Währungs geschichte. *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters.* Beiheft 10 (1997), 27–29.

TÓTH Csaba – V. SZÉKELY György: *A mérleg nyelve* 2017. <https://tti.btk.mta.hu/lendulet/kozepkori-gazdasagtortenet/havi-szines/2737-a-merleg-nyelve.html>